

Marchia Jakob

A hussziták inquisitora hazánkban.¹

(Első közlemény.)

Csak a csehországi kudarezök után jutott Zsigmond eszébe hazánkban is komolyabban utánna nézni, hogy a husszita tanok gyökeret ne verjenek. Bizony ideje is volt már, mert ha még tovább halogatja a dolgot, semmi kétség, hogy a Csehországban némileg már lokalizált tűz, itt még nagyobb erővel tört volna ki s akkor Prokop valóban több önérzettel vághatta volna Zsigmond szemébe: „Addig nem teszszük le a fegyvert a míg az egész világot a magunk hitére nem térítjük!”

A husszita tanok fölötté gyorsan terjedtek el az egész országban, a mit különben könnyű megérteni, hiszen a háborúk útján közvetlen volt az érintkezés s az a szellemi kapocs, a mely a magyar értelmiséget a prágai egyetemmel összefűzte, valóságos melegágya volt az új tanoknak. Hussz János idejében különösen Dél-Magyarország volt képviselve a prágai egyetemen, de Erdélyből is számosan voltak (a matriculában: De Septem Castris). S a mi fődolog, a magyarok a husszita mozgalmak megindulásakor nem vonultak vissza, hanem a csehekkel karöltve tevőlegesen viselték magukat. Világosan mutatja ezt a következő érdekes eset is.

A midőn a prágai magisterek és papok a táboritákkal avagy a calixtinusokkal az 1420. jul. 2-án megkötött négy czikket a jul. 14-ki (1420.) esata után Zsigmond seregével meg akarják ismertetni: kérik a királyt, hogy magyar nyelven is bizonyíthassák a hadsereg előtt a négy czikkelybe foglalt husszita tanok keresztény igazságát. Sőt a prágai tudósok közül többen magyar nyelvű vitatkozásra is ajánlkoztak. Nevezetes dolog továbbá, hogy az 1433. nov. 30-án

¹ «Az 1437-diki erdélyi pórlázadás» sajtó alatt levő munka egy fejezete.

létre jött „compactata“-k 1437. ápr. 12-én Iglauban latin, német és magyar nyelven hirdették ki.¹

A magyar nyelvnek akkori széles elterjedése tehát nagyban hozzájárult az új tanoknak honunkban való felvirágozására; ezen kívül nemesak a prágai egyetemről hazatértek s a kiszolgált vagy egyébként elbocsátott katonák terjesztették azt, hanem a beütő husszita csapatok is, a melyek az önvédelmükre ragadt fegyvert nem remélt sikereik után hitük erőszakos terjesztésére is használják vala.

Johannes Dominicit 1419-ben inquisitornak nevezik ki s ezzel megkezdődik a magyar hussziták üldözése, de nem valami szigorúan, jóllehet ezek 1416 óta már több helyen egészen nyíltan vallották az eretnek tanokat.² S noha ez időtől fogva a zaklatások napi renden voltak, azt még sem lehet mondani, hogy a hitnyomozás úgy ekkor, mint később, eltért volna eredeti hivatásától.

A megtérni nem akarókra nézve a legnagyobb büntetés a számkivetés volt, a kik közül aztán legtöbben Moldovában húzták meg magukat.

„Ez vdohe Sigmond Imperator — írja Székely István³ — Samkivetee á Magyarokat, á kie a Hvs Janos tudomaniat vöttee vala, kie fel kelven egietembe be menenee Moldauaba, es a Vaidától földet kirenee, es letelepödenec Moldauanae közepötte, az önmagoktól fondalt varosba, kit mind é napiglan Hvs-varosnac hyunac.“⁴

Mindazonáltal a hussziták napról-napra szaporodtak az országban sezen eredménytelensége a „szent“ inquisitionnak annyira elkedvetleníté Johannes Dominicit, hogy bűjában meghalt. Ő utánna Marchia Jakabot bírta meg a király az ügyek vezetésével s később maga a pápa is hivatalosan kinevezte őt Magyarország és mellékreszeinek az inquisitorává, hogy annak személyes tekintélyét ez által is emelje.⁵

Marchia Jakabot, hazánk ezen legnagyobb inquisitorát, közön-

¹ Tud. Gyűjt. 1830. 117—118.

² Haner G., Historia Ecclesiarum Transylvanicarum. Francofurti et Lipsiae, 1694. 127. l.

³ Székely István, Chronica ez vilagnac yeles dolgairól. Craceoba niomatot, 1559. 202. l.

⁴ Ezt megerősíti Jászay P., A Magyar Nemzet Napjai a mohácsi vész után. Pest, 1846. I. 488. l. — V. ö. továbbá: Szion 1838. II. 27. sz.; Lányi K., A magyar egyház történelme. Átdgzta Knauz N. Esztergom, 1866. I. 687. l.

⁵ Fehér, Cod. Dipl. X/VII. 794.

séges rajongónak, ha nem épen gyilkosnak szokták feltűntetni a róla megemlékező írók.¹

Örjögő volt — mondják — a ki minden eretneknek talált embert máglyára szánt s különösen Erdélyben rettenetes öldöklést vitt véghez.

Marchia Jakabról ilyen jellemzést adni a legnagyobb igaztalanság. Magyarország legkiválóbb inquisitora volt ő s mint ilyen számottevő az egyetemes világtörténelemben is, ki eltekintve a vallás egysége érdekében tett szolgálataitól — mint látni fogjuk — a husszita tanok elfojtása által, mielőtt azok az erdélyi paraszt-mozgalomnak irányt adhattak volna, magának az államiságnak lett védelmezőjévé.

Marchia Jakab kifogástalanul inquisitori jellem, a kire teljesen ráillenek a jeles Bucklenek ezen kiválóan jellemző szavai: „Az inquisitorok valóban törhetetlen, igazságos férfiak voltak. Erkölcsi jellemüket még legnagyobb ellenségeik sem támadták meg, ezéljük tisztaságát nem tagadták. Többnyire becsületes emberek és a legtöbben kitűnő emberbarátok voltak.“² „Elfogúlt és türelmetlen emberek kétségtelenül, kik a vallás, a haza, az emberiség, önmaguk, sőt a vádlottak ellen elkövetett mulasztásnak tartották volna, hogy az üdvösséget valósággal föl ne tolják a tévelygőkre.“³

Kétségtelen, hogy Marchia Jakab is elfogúlt és bizonyos határig türelmetlen inquisitor volt, de nem közönséges vérszomjúhozó gyilkos. A magyar nép nem kevésbbé tisztelte őt, mint később a spanyolok Arbuez Pétert.

Így pl. a midőn 1438. januárjában a budai zavargók öldökölve járják vala be a város utcait s a király parancsára mit sem hederítenek, sőt még annak a javait sem kímélik: akkor az őket rendretasító Marchiát tisztelettel veszi körül ez a vérengző esőselék s egy újjal sem bántá. Már pedig, ha olyan gyűlölt alak lett volna, ilyen eset nem történhetik meg.⁴

¹ Ebben a tekintetben alig lehetne valakivel kivéteit tenni; még a most megjelent milleniumi magyar történetben is eléggé viszáson van a dolog tárgyvalva.

² Buckle, Anglia. II. 17. (M. u.).

³ Márki S., A XVI. század története. (k. i.).

⁴ Aeneae Sylvii P. p. Pii II. P. Opera Geographica et Historica. Helmstadii, MDCIC. 221. l.; Fehér i. h. XI. 133.; Katona S. Historia Crt. R. Hungariae. XII. 859—860.; Teleky, Hunyadiak kora. I. 74—76.; Salamon, Budapest tört. II. 360—367.; Wenzel G., Kifenberger és Radler. Pest. 1856. 13—20. ll.; Heltai G., Magyar Kron. I. 321—322.; Pethő G., Rövid Magyar Kron. 63.

A milyen homályosan adják Marchia szereplését, épen olyan tájékozatlanság mutatkozik származását illetőleg is.

Az inquisitornak „Marchia“,¹ „Monte-Brondonoi“,² „Picenumi“,³ „Clavarói“,⁴ stb. melléknevei után indulva a vele foglalkozók, a legkülönbélebb találgatásokba bocsátkoztak. Így a jeles Hunfalvy Pál a „Marchia“ szót fejtegetve hazánk szülöttjének tartja őt.⁵

Jakab a mai Ascoli Picenoban⁶ született 1391-ben.⁷ Korán az egyházi rendbe lépett, a hol mint fiatal szerzetes eleintén ezéltalanúl próbálgatott tevékenységének tért keresni, a míg végre is a minoriták rendében megtalálta azt.

1432-ben Jakab már a boszniai és a magyarországi franciscanus-minorita rendnek a vicarius és szent életéről messze földön híres vala.

A boszniai minoriták különben is híres papok voltak. Így a midőn Zsigmond az eretnek terjeszkedése miatt 1433-ban jelentést tesz IV. Jenő pápának, ez ugyanazon év szeptember 20-án kelt levelében a boszniai minoritákat bízza meg, hogy Magyarországon és hűbértartományjaiban a hitbéli ügyeket intézzék el.⁸

Bosznia valóban nagyon jó iskola volt a hitbuzgó papok egyéniségének a kialakulására, mert az ország telve lévén mindenféle eretnek felekezetekkel, tág terük nyílt Szent Ferencz fiainak tehetségüket az igaz hit megvédésében kifejtetni.⁹ Maga Jakab is a pápa

¹ Ez a leggyakrabban előforduló név.

² Szalay L., Magyarország története. Pest, 1861. II. 399.

³ Aschbach J., Geschichte K. Sigmond's. Hamburg, 1338—45. IV. 264.; Fehér i. h. X/VII. 675.

⁴ Budapesti Szemle. 1863. (Uj f.) III. 342.

⁵ Hunfalvy P., Az oláhok története. Budapest. 1894. II. 73.

⁶ Ascoli-Picenótól délre van a Monte Prena hegy, régmte Monte Prandonum, a honnan Jakab a „Monte-Brondono“ melléknevet vette. Hunfalvy Pál „Orondo“-t esinált belőle, valószínűleg hibásan vévén át S. alaytól.

⁷ Nova Officia. Miskolezini, 1844. p. 225. — V. ö. Vita storica di san Giacomo della Marca. Bologna, 1876., és Waddingus, Annales Minorum. X, XI. — „Jacobus — Nov. off. 225. l. — Monte Prandonum Piceni Oppido in Dioecesi Asculana . . natus est . . ect“.

Jakabot tehát leghelyesebben „Picenumi“-nak nevezhetők; okleveleink azonban kevés kivétellel állandóan a „Marchia“ nevet használják.

⁸ Kemény J., Adversaria Historia. Tom. I. Kéziratgy. az Erdélyi Múzeum könyvtárában G. I. jegy alatt.

⁹ Bosznia vallási viszonyairól bővebben: Klaić V., Bosznia tört. Ford. Szamota J. Nagy-Beeskerek, 1890. — 62—64., 130—137. stb. II.

egyenes felhívására és buzdítására nagy erélyvel működött a különféle secták ellenében.

Részt vesz a baseli zsinaton is,¹ a honnan a zsinati atyák új megbízásokkal boesátják el s Boszniát, Oláhországot, különösen pedig Magyarországot továbbra is figyelmébe ajánlják.²

A zsinatról visszatérő Jakabot Tvartkó István, Bosznia és Rascia királya, színlelt kitüntetéssel fogadta, de a valóságban gyűlölte Jakab inquisitori szellemét s titokban mindenféle akadályokat gördített működése elé.³

Boszniában a husszita tanok nem tettek valami nagy hódítást, ott inkább a manichaeusok sectája uralkodott, a mely a király kedvezése mellett nagyon is elhatalmasodott már.⁴ — Jakab pedig világosan látván Tvartkó rosszakaratát, boszúsan odahagyni készült Boszniát, hogy elégtételt keressen magának a magyar országgyűlésen.

Ugyanekkor (1435. nov. 26.) Zsigmond szép levélben kéri Jakabot, hogy látogatná meg őt Tatán, a hol jelenleg tartózkodik. Azt is írja a többek között a király, hogy a csehek közül sokan megjelentek nála és kijelentették, hogy Jakab atyát szeretnék maguk között látni.⁵ Jőjjön tehát minél előbb, ő majd gondoskodni fog, hogy útjában semmiben sem szenvedjen hiányt.⁶

Jakab a már említett okok következtében Zsigmond meghívásának készséggel engedett; távozása által azonban Tvartkó számára igen kellemetlen helyzetet teremtett, a ki, mintán 1436. jan. 26-án kelt levelében IV. Jenő pápa is keményen megintí, alázatosan kéri Jakabot, hogy térne vissza Boszniába.⁷

¹ Katona i. h. XII. 724—725.

² V. ö. Nova off. i. h. 227 . . . „Martini Quinti, Eugenii Quarti, Nicolai Quinti, Callistri Tertii, Pii Secundi, Pauli item Secundi et Sixti Quarti contra Haereticos Fraticellos, Manichaeos redivivos, Patarenos, Hussitas, Taboritas legationibus functus . . . etc.“

³ Katona i. h. XII. 724.

⁴ Katona i. h. XII. 737—738.

⁵ A következmények után itélve én ezt nem tudom Zsigmondnak szóról-szóra elhinni. Azt gondolom, hogy a cseheknek Jakab atyát illető kívánsága csak olyan csalétek-féle kedveskedés akart lenni, mert bizony a Marchiával szembesített nyakas csehek hajlandóbbaknak mutatkoztak az inquisitor megtérítésére, mint a maguk megtérésére.

⁶ Koller J. i. h. III. 351—353.; Katona i. h. XII. 723.; Fejér i. h. X/VII. 675.

⁷ Fejér i. h. X/VII. 793.

Jakab azonban nem ment. Az ő hivatásszerű tevékenysége előtt az addiginál most sokkal tágasabb tér nyílt meg: Magyarország, a hová a király szeretettel hívja meg, a püspökök pedig versengenek egymással, hogy kinek az egyházmegyéjébe menjen először.¹

Bizony ennek a szegény barátnak minden szerénysége és egyszerűsége mellett is éreznie kellett, hogy ő mégis csak több, mint egy közönséges barát. Ime, a veszélyes husszita tanokkal szemben egy egész ország tőle várja a megváltást! Ilyen rendkívüliség csak növelheti valakinek a tetterejét s így ne is esudálkozzunk azon, ha Jakab is, túlbuzgóságától elragadtatva, egyben-másban túl ment a korlátokon.

Munkát különben eleget találhatott az országban.

A husszitismus a felső megyékben: Pozsony-, Trencsén-, Bars-, Nograd-, Hont-, Zólyom-, Túróc-, Liptó-, Árva-, Szepes-, Gömör-, Sáros- és Abaujmegyében főként az idegen ajkú lakosok között oly mély gyökeret vert, hogy még a nagy reformáció bekövetkezését is megéri, s a hívők 1506-ban az egyházújítás értelmében még nyílt kérelmet is bátorkodnak Ulászlóhoz benyújtani.²

Pozsony környékén a harminczes években már nagy dolgok is történtek. Valami Blaskó közember — írja Thuróczy³ — sok felbolondított paraszt néppel, továbbá eseh és magyar elboesátott katonákkal bevette Nagy-Szombatot s rabolva kalandozott Mátyusföldén, sőt még Morvaországba is be-becsapott.

Ez már a husszita tanok szüleménye volt. Csak vezető kellett s az elnyomott pórság, hogy helyzetén javítson, akár az „ördöggel“ is kész volt czimborálni. Előjátéka volt ez az 1437-ben kitörő erdélyi pórlázadásnak s hogy nagyobb mérvet nem öltött, csak is a kedvezőtlen körülményeknek tudható be.

¹ 1436. február 5-én János váradi püspök hívja meg. Katona i. h. XII. 739.; Fejér i. h. X/VII. 808.

1436. május 8-án Lépes György erdélyi püspök hívja meg. Szeredai A., Series Antiquorum et recentiorum episcoporum Transilvaniae. A-Carolinae, 1790. 151—152. ll.; Katona i. h. XII. 739.; Fejér i. h. X/VII. 808—809.

1436. október 16-án a csanádi vicarius generalis hívja meg. Katona i. h. XII. 740.; Fejér i. h. X/VII. 810

1437. február 24-én Henrik pécsi püspök hívja meg. Fejér i. h. X/VII. 881. stb.

² Jászay i. h. I. 488.; Bud. Szemle (Új f.). IV. 4.

³ Thuróczy, Pars IV. C. XXI.

Különben az ország egyéb részein is veszedelmesen hódított a husszitismus. A Dunántúl, a Tiszavidéke, Erdély, sőt még Horvátország egyes részei is telve voltak már Hussz János követőivel.¹

A mozgalom terjedését nem egy helyen anyagi érdekből maga az alsó papság is támogatta, a minék aztán néha az lett a következménye, hogy egész községek áttértek az új hitre.² E mellett azonban még valóságos hitújítók is támadtak a magyar klérus felsőbb rétegeiben. Ilyen volt 1420. körül egy névtelen dömés, a ki nyíltan ellene szegült a theológiának s a vallásból mindent kihányt, a mit természetes okoskodással nem lehet bebizonyítani.³

Ilyen állapotokat talált nálunk Jakab, a midőn a király hívására bejött az országba. De ő nem rettent vissza, mindjárt a legnehezebben kezdte, t. i. a Zsigmondtól Tatára citált embereket igyekezett tévedéseikről meggyőzni, a mi ugyan nem sikerült neki;⁴ a többi azonban elég jól.

1436. januárjában megnyílt Fejérvárott az országgyűlés, a melyen Tvartkó is megjelent, hogy tisztázza magát, mivel nem sikerült neki megkérlelnie Jakabot, ki most az országgyűlés elé terjesztette Tvartkó eljárását.⁵ Különben a bosnya királynak egyéb eligazítani való dolga is volt a Zsigmonddal.

Jakab a fejérvári országgyűlés után hivatalosan megerősített inquisitorrá lesz⁶ és nem sokkal ezután meg is kezdi nagyobb sza-

¹ Ezekre a helyekre vonatkozólag lásd: Katona i. h. XII. 770—771., 746—749., 765—767., 740., 776—777. — Fejér i. h. X/VII. 813., 810., 808., 907. — Eder K., Ad Felméri. Claudiopoli, 1803. 95. l. — Koller i. h. 361—362. — Márki S., Arad tört. I. 477. — Bunyitay V., A váradi püspökség tört. N.-Várad, 1883. I. 258. stb.

² V. ö. Lányi K., A magyar Catholicus Clerus érdemei. Pozsony, 1848. 53. l.

³ Budapesti Szemle. (Ujf.) III. 341.

⁴ Fejér i. h. X/VII. 814.

⁵ Tvartkó itt minden hibát jóvátenni ígér, a miről is Zsigmond kívánságára oklevelet ad ki. Az oklevelet lásd Klaiénál i. h. 297. l.

⁶ 1436. augusztus 24-én IV. Jenő pápa is megküldi neki (Fejér i. h. X/VII. 794.) az ünnepélyes kinevezést. Ez időtől kezdve a Jakabhoz intézett levelek többnyire — néhol megrövidítve — így kezdődnek: „Venerabilis et Egregius Religiosusque frater Jacobus de Marchia de ordine Sancti Francisci, a Sede Apostolica, et Sancto Concilio Basileense in Bosnae, Russiae, Valachiae ac Transilvaniae — vagy — Hungariae partibus pro talismodi maledictae sectae et Haeresis pestiferae eradicatione Legatus et Nuncius specialis... ect. (Tud. Gyűjt. 1830. IV. 26.; Szeredai i. h. 152. stb. helyeken.)

bású fellépését a nagyváradi egyházmegyében s hogy ott milyen eredménnyel működött, mutatja János váradi püspöknek 1436. december 1-én kelt levele, a melyben értesíti a pápát Jakab sikeréről, a melyeket először az ő egyházmegyéjében, azután pedig Erdélyben aratott a husszita tanokkal szemben.

Erdélyben — írja János a többek között¹ — a husszita eretnekséggel szemben hasonló tevékenységet fejtett ki, sőt buzgóságában saját életét is veszélynek tette ki. Ott ugyanis a legszentebb hitnek az üldözői s némely eretnek hitvitázók (nonnulli controversores) esupa vakmerőségből és esúfságból magukat az evangéliumi igazság eleibe tették és a gonoszság zászlói alatt összeesküdve, azokat az egész egyház s a papság ellen vitték. Bizony nagyon vallságos volt a helyzet, még csak egy pár nap s fegyveres csapatok rontanak a klérusra. Sabaoth istene azonban nem engedte meg e bűnös vérengzést, mert Jakab atya épen a legnagyobb veszély pillanatában megjelenik s megpróbált igazság fegyverével lesujtja a hitetleneket, a népet pedig visszatéríti és megerősíti a katolikus hitben.²

A husszita tanok tehát Erdélyben a zilált közállapotok mizériáival egyesülve, már vészes felhők alakjában tornyosodtak úgy az egyház, mint a társadalom fölé s minden pillanatban várni lehetett a pusztító vihar kitörését.

Oly mély gyökeret látszottak már verni a még csak mérges esírák, hogy a hívők többé a fegyvertől sem riadtak vissza.

Maga György püspök is elismeri, hogy nagy veszélyben forog egyházmegyéje s elég őszintén azt is bevallja, hogy a husszizmus azért mérgesedett el annyira, mert ő idejének legnagyobb részét nem egyházmegyéjében, hanem Zsigmond megbízásából a királyi udvarban tölti.

Ez azonban csak az egyik ok volt, a másik s talán a legfőbb a szebeni prépostság előljáróságának vétkes gondatlansága és vigyázatlansága.³

¹ Fejér i. h. X/VII. 810.

² Horváth M., Magyarország tört. Pest, 1860. II. 309. lapján egy-pár sor ki van kapva Jánosnak ezen leveléből annak az illusztrálására, hogy milyen kegyetlen volt Jakab atya. — Az ilyen kikapott rész azonban könnyen tévútra vezet az olvasót, a mennyiben az egész levél más benyomást tesz.

³ Eder K., Ad. Felmeri. 95. l.